

שבוע טוב

Číslo 79/5768

8.května 2008

Výklad k sidře Emor (Leviticus 21,1-24,23)

Paraša začíná nařízením pro kohanim a kohena gadol, jehož úřad vyžaduje vyšší úroveň svatosti. Poté pokračuje popisem obětí o jednotlivých svátcích. To už známe z čtení o 2. dni Pesachu, a čte se to i v obou plně svátečních dnech Sukot.

Mezi nařízením uvedenými v této paraši je i počítání omeru, o němž již bylo dříve řečeno, že váže k sobě Pesach a Šavuot. Sefirat haomer představuje období mimořádně příznivé k hlubšímu pochopení Tóry, a to nám naopak pomůže lépe chápat sebe samy. Neboť Tóra je jako zrcadlo, jež odráží naši vnitřní podobu a čím hlouběji ji budeme chápat, tím zřetelněji svou podobu spatříme.

Oběť omeru, jak ji popisuje naše paraša (23:9), byl jeden omer (asi 2 čtvrtky) ječmene z první sklizně toho roku, předkládaný 2. den Pesachu; oběť přinášel kohen, který měl službu v Chrámu. Tato oběť uvolnila úrodu toho roku k užívání, úroda tím přestala být „chadaš- nová“ a stala se „jašan-stará“. Dnes, kdy není Chrám ani oběť omeru, přestane být úroda „chadaš“ koncem druhého dne Pesachu. I dnes v košer pekařství nese pečivo označení, že je z mouky jašan.

Účinem počítání omeru je sjednocení všeho stvořeného. Je to micva, která má uvést do pohybu proces očisty, aby byly všechny prvky Stvoření pozvednuty z nečistoty ke svatosti. Dokonalost Stvoření byla v jeho nedokončenosti, ježto bylo B-ži vůlí, aby Stvoření „dotáhl“ člověk s využitím své svobodné vůle. Slova „svatý B-hu“ na čelence velekněze tedy nebyla jen připomínkou jeho úkolu, který konal jménem národa, ale připomínkou nám všem, že našim úkolem na zemi je očista světa.

Počítání omeru je tedy dobou, kdy se máme oddělit od vnějškovosti a omezit všechno to, co v životě nepřispívá k duchovnímu růstu. Sefirat haomer je vlastně síto, jímž procházíme, abychom se stali duchovně dokonalejšími. To je také důvod rabínského tvrzení, že konečné vykoupení začne o Pesachu a vyvrcholí o Šavuot.

S tímto vědomím také porozumíme, proč závěr naší paraši mluví o rouhači. Podle Rašiho to byl syn židovské ženy a Egyptana, jehož Moše zabil (Ex 2:12). Neobvyklé je, že Tóra uvádí jméno ženy- Šlomit, bat Divri- což by se mohlo chápat jako lašon hara (šíření řeči). Raši však vysvětluje

důvod: uvedením jména Tóra nepřímou říká, že v egyptském otroctví zůstaly židovské ženy (přes všechno úsilí Egyptanů) věrné svým mužům- až na tuto jednu. Její jméno také říká, co bylo příčinou její nevěry: byla příliš přátelská, s každým se dávala do řeči („každému říkala šalom“)- chyběla jí ženská rezervovanost a skromnost. Kdo příliš mluví, může říct něco, co vůbec neměl v úmyslu. Snad i to je důvod, proč se micva počítání omeru provádí ústy- upomíná nás, že „nic není lepší pro tělo než mlčení“, a pro duši nic lepší než hovor o svatých věcech.

Numerická hodnota slova omer= 310; napíše-li se toto číslo odpovídajícími písmeny, (jod-10, šin-300), dostaneme slovo „jaš“. Talmud říká: V budoucnu Svátý, budiž požehnán, dá každému spravedlivému 310 slov „abych dal jmění (jaš) těm, kdo Mne milují“ (Př 8:21, numerická hodnota verše je 310).

Na poušti byla každodenní potravou Židů mana z nebes, již každý nasbíral vždy po jednom omeru. Zvláštností bylo, že toto množství nezískal každý úplně stejným způsobem: spravedlivým padal omer many přímo před práh a mana již měla chuť jídla, které si přáli; méně spravedlivým padala na pole, kde ji museli sbírat a doma připravit. Tak byla mana jakýmsi lakmusovým papírkem, odhalujícím pravé nitro každé osoby- stejně je to v období počítání omeru.

Další vlastností many bylo, že bez ohledu na to, kolik osoba nasbírala, v konečném důsledku to byl vždy jeden omer. Když někdo nasbíral méně, po příchodu domů zjistil, že se množství doplnilo na plný omer, kdo nasbíral více, tomu shnilo vše, co bylo nad množství omeru. B-h dává každému jeho porci, když ji potřebuje a kolik potřebuje. To měli na mysli také rabíni svým výrokem „Kdo je bohatý? Ten, kdo se spokojí se svou porcí“. Všimněte si, že se tu neříká „spokojí se s tím, co má v tomto okamžiku života“. Rabíni napsali „svou porcí“, aby vyjádřili, že bohatý je ten, kdo uzná, že všechno pochází od B-ha a B-h je spravedlivý, dává nám naši osobní porci v každém okamžiku života, tj. jestliže něco v této chvíli nemáme, pak to v dané chvíli nepatří k naší porci.

V minulé paraši jsme četli příkaz „cti svého otce a svou matku“. Vztah dítě- rodič má být přípravou na vztah dítěte k B-hu, až dítě jednou dospěje a bude schopno abstrakce, protože pokud se nenaučí náležitě ctít své rodiče, jen těžko bude mít úctu k B-hu a bude asi mít sklon myslet si, že ono samo „je svým vlastním

pánem“. Potom možná někoho překvapí, že verš 21:10 říká „kohen gadol, na jehož hlavu byl vylit olej pomazání a jenž byl posvěcen nosit svaté roucho...nepřistoupí k nikomu mrtvému, neposkvrní se pro svého otce ani pro svou matku...“, tj. nesmí mít účast na pohřbu rodičů.

Vždy když spolu dvě micvot kolidují (kohen gadol- úcta k zemřelým rodičům) je třeba hlubšího pochopení obou. Podstatou micvy ctít své rodiče je „cenit si dobrého“: rodiče dali dítěti život a bez ohledu na to, zda se o dítě během života starali nebo ne, život zůstává „darem života“. Nejlepším oceněním tohoto daru je, když dítě ve svém životě maximálně využije možnosti života- to je nejlepší projev vděčnosti rodičům i vztahu k B-hu. Kohen gadol byl představitelem národa a ve společenství Izraele měl zvláštní úlohu- být stálou připomínkou zdroje dobra v lidském životě a projevovat B-hu vděčnost jménem celého národa za dar života, dar Tóry a micvot. Základem byla jeho mimořádná oddanost B-hu a vysoká duchovní čistota a dokonalost. Snížením stupně svatosti (poskvrněním od mrtvého) by kohen gadol ohrozil konání svého úkolu.

Nařízení pro kohanim uvozují slova „Mluv k Aharonovi a jeho synům...řekni jim“. Proč jsou jednou „synové Aharonovi“ a o něco dál „řekni jim“. Raši cituje talmudické vysvětlení, že je to dvojí příkaz: vedle toho, co se konkrétně přikazuje kněžím, je tu ještě příkaz, že starší kohanim jsou povinni zabezpečit svatost další generace kněží, dbát, aby se neposkvrnili nečistotou. Je tu ještě další aspekt. Kněžství je jedna z mála institucí, kde je nástupnictví vrozené- muž je kohen, protože jeho otec byl kohen; status kohena je v přímé linii spojen se svatostí Aharona. Ale Tóra nám říká, že vedle toho je tu i odpovědnost každého Aharonova potomka vystupovat jako kohen (= být na úrovni kohena) a mít takovou odpovědnost za své skutky, jakoby byl praotcem všech budoucích kohanim.

Paraša dále mluví o jednotlivých svátcích židovského ročního cyklu. B-h stvořil svět a člověka proto, aby člověk partnerstvím s B-hem dovedl Stvoření k dokonalosti a získal tak věčnou odměnu. Děláme to studiem Tóry a konáním micvot.

Kabalisté vysvětlují proces zdokonalování světa pomocí existence „svatých jisker“. Ty jsou zdrojem duchovní energie, pocházejí přímo od B-ha, a aby člověk vůbec mohl žít a byl schopen činnosti (ať dobré či špatné), musí využít těchto jisker. Jisker není nekonečně mnoho, B-h předem určil, kolik jich svět bude potřebovat za těch šest tisíciletí dějin.

Když se člověk zabývá Tórou a koná micvot, poskytují mu k tomu jiskry potřebnou energii a poté, co tak přispěly k větší dokonalosti světa, vrátí se navždy zpět k svému svatému zdroji. Když člověk hřeší, jiskry mu poskytnou energii k hříchu; potom se však nemohou jednoduše vrátit k svatému zdroji, ale musí nejdříve projít duchovní očistou,

jež má podobu potrestání hříšníka nebo jeho upřímné nápravy. Očekává se od nás, že ve svém životě využijeme svatých jisker k dobrému a naplníme tak sami sebe i účel Stvoření.

Stojí za pozornost, že ze tří poutních svátků- Pesachu, Šavuot, Sukot- trvají Pesach a Sukot 7 (8) dní, kdežto Šavuot jen 1 (2) dny, a to i přesto, že Šavuot je zeman toratenu- svátek oslavující darování Tóry, tedy jeden z nejvýznamnějších momentů židovských dějin.

Proces vysvobození židovského národa z egyptského otroctví byl dokončen až smrtí Egypťanů v Rákosovém moři, 7 dní po vyjití z Egypta (=1. den Pesachu). Je přirozené, že první a poslední den Exodu byly spojeny prostředními dny- chol hamoed. Ale Sukot trvá 7 dní a sedmý den není jom tov (plně sváteční), třebaže Hošana raba má některé rysy jom tov. Tóra mohla jistě i pro Šavuot najít dobrý důvod k prodloužení prožitku tohoto svátku. Ale podle Gaona z Vilna má Tóra lepší důvod, proč nechat Šavuot jen jeden den (2 dny). Šavuot je totiž- jak říká Gaon- „uprostřed“ (mezi Pesachem a Sukot) a je to den, v němž „vše je sjednoceno“. Z toho vyplývá, že pokud někdo plně prožívá svátek Šavuot, má i prožitek obou dalších svátků. Naznačuje to i sama Tóra, když popisuje službu v Chrámu pro tento den (23:17, 20): „Přineste ze svých sídlišť chléb k oběti...kněz to nabídne Hospodinu“. Chléb je narážka na Pesach, vývoj od macot k chlebu a od omeru ječmene k pšeničnému chlebu. Potřásání touto obětí se podobá potřásání lulavem a etrogem o Sukot. Talmud učí, že nám to má připomenout, že B-h řídí celý svět Svými příkazy. Tóra váže obojí k sobě: zeman toratenu nám umožní (ponoříme-li se do něj) prožít to současně a stát se tak „národem kněží“, jako jsme se jím stali u har Sinaj.

Tóra také uvádí, které druhy zvířat jsou vhodné k oběti smíření: skot (býk), brav (ovce, koza). Midraš Jalkut říká, proč právě tyto druhy: „B-h přeje pronásledovaným“ a dále vysvětluje, že B-h pronásledovanému přeje bez ohledu na status pronásledovaného, např. i když spravedlivý (cadik) pronásleduje zlovolníka (raša), B-h bude přát rašovi. Král Šlomo říká, že B-ží slitovnost je tak veliká, že přeje pronásledovanému, i když ten si B-ží přízeň nezaslouží. Midraš uvádí mnoho příkladů k doložení svého tvrzení: Hevel (Abel) byl pronásledován Kainem a B-h mu přál= přijal jeho oběť, ne Kainovu. Avraham byl pronásledován Nimrodem a B-h zachránil Avrahama z rozpálené pece. Jicchak byl pronásledován Pelištejci a Jakov Esavem, Josef svými bratry, Moše faraonem a židovský národ je pronásledován národy světa.

Být pronásledován znamená uvědomit si, že člověk nemá kam uniknout před svými pronásledovateli; octne-li se někdo v této situaci, uvědomí si, že jediná záchrana může přijít od B-ha a Jeho slitovnosti. Podstatou tedy není, že B-h je nakloněn pronásledovanému kvůli tomu, že je pronásledován, ale že pronásledovaný (kvůli své situaci) se vztahuje blíž

k B-hu. Midraš říká, že B-h si žádá modlitby spravedlivých. Židovské pramatky byly většinou neplodné jen proto, aby mohly B-ha prosit o děti. A svými vroucími prosbami dospěli praotcové a pramatky do takové duchovní roviny, jaké by jinak nedosáhli. Duchovní obnova a smíření může přijít až když si člověk uvědomí, že je zcela závislý na B-žím milosrdenství.

(Pokud jde o druhy zvířat pro oběti smíření, skot bývá pronásledován lvy, ovce a kozy vlky.) Midraš vysvětluje, že každý z těchto druhů je spojován s jedním z praotců; člověk se musí opírat o jejich zásluhy, aby dosáhl smíření. Býk-podle midraše-odpovídá zásluhám Avrahama, neboť když k němu přišli tři andělé, Tóra říká, že Avraham se „rozběhl k dobytku“ (aby zabil jeden z kusů pro své hosty). Ovce (beran) odpovídá zásluhám Jicchaka, protože při akedě –jak říká Tóra- Avraham „uviděl berana, který uvízl v houští“ (a obětoval jej místo syna). Koza (kozel) odpovídá zásluhám Jakova, neboť jeho matka Rivka mu přikázala „dones dvě kůzlata ze stáda, abych připravila otcí pochoutku“ (předtím, než otec Jakovovi požehná). Když je obětován některý z těchto druhů, B-h se rozpomene na zásluhy praotců a pro jejich zásluhy dosáhne člověk smíření.

Tóra mluví o svátcích jako o „moadim“ : „Slavnosti (moadim) Hospodinovy, které budete svolávat, jsou svatá shromáždění. Jsou to Mé slavnosti (moadaj)“. Obvykle se slova moed užívá v kontextu „čas“. Pražský Maharal se ptá, proč Tóra označuje svátky jako „moadim“, a ne „chagim“ a odpovídá, že svátky židovského národa nejsou jen pouhé připomínky dávných událostí, ale také opětovnou rekonstrukcí, prožitkem těchto událostí. Slovo moed je odvozeno od „v'naditi“- „v'naditi lecha mibejn šnej hakruvin- Já (Hospodin) setkám se s tebou (Mošem) mezi oběma cheruby (na víku svaté schránky)“, tj. Hospodin bude s Mošem rozmlouvat z mezery mezi oběma kruvim. Slovo moed má konotaci důvěrné blízkosti mezi B-hem a židovským národem. Svátky jsou obdobím roku, kdy B-h je židovskému národu blíže než jindy; proto Tóra užívá o svátcích raději slova moed, než chagim.

Verš také říká „slavnosti Hospodinovy jsou svatá shromáždění“, tj. pouze svatá shromáždění se považují za „moadej“. Sferno vysvětluje, že o šabatu či Jom kipur se Židé mají zdržet běžných činností, ale o jiných svátcích je dovoleno zabývat se např. přípravou jídla a oslava by se měla spojit i se studiem Tóry a konáním micvot. O svátcích bychom si měli čas rozdělit „chaci lašem, chaci lachem- polovina B-hu, polovina vám“. Když je sváteční hostina věnována B-hu (např. zabývat se slovy Pisma, mluvit o halachot), je to B-ží slavnost.

V době moed- důvěrné blízkosti s B-hem- se člověk raduje a oslavuje, aby vyjádřil, že si uvědomuje a znovu prožívá tu mimořádnou událost, která se kdysi dávno stala. Kdo prožívá

svátek jen v rovině tělesných požitků, ignoruje B-ží přítomnost i význam chvíle a vlastně ji zneuctívá. Je to, jakoby do jeho domu přišel vzácný host a on si ho ani nevšiml, protože je pohlcen sám sebou. O svátku jsme obklopeni svatostí, musíme se tedy chovat tak, abychom spojili fyzickou činnost s duchovností: půl B-hu, půl nám. Tím se nemyslí, aby člověk polovinu dní věnoval B-hu a druhou jen sobě. Znamená to, že veškeré naše činnosti by měly být spojeny se spiritualitou. Pokud se člověk usiluje vidět B-ží ruku ve svém životě, může dosáhnout takového vztahu s B-hem jako je vztah dítěte k otcí; čím víc má člověk vědomí „sebe“, tím víc je oddělen od B-ží přítomnosti a přistupuje k B-hu v jiné rovině.

Verš také říká „slavnosti Hospodinovy, které budete svolávat“, tj. Tóra jasně říká, že B-h dává židovskému národu moc vyhlásit data svátků. Kdy měsíc začíná a kdy končí, je určeno bejt dinem. Ale proč potom verš končí „jsou to Mé slavnosti“ ? Aby bejt din- bez ohledu na svou moc- měl na paměti, že svátky jsou B-ží; když má člověk příliš mnoho pravomoci, má sklon dát věcem čistě lidský rozměr- i svatosti svátků. Pesach by se mohl stát jen oslavou osvobození z fyzického jha, bez zmínky o duchovním vysvobození, Sukot by byl svátkem lidí bez domova a Šavuot oslavou intelektuálního snažení. Proto B-h jemně dodává: to nejsou vaše svátky, jsou moje.

V závěru paraši Tóra zmiňuje epizodu s rouhačem. Midraš poutavě zasazuje epizodu do širšího kontextu a vrací se s příběhem až do doby šedesát let před Exodem. Moše, vychovaný faraónovou dcerou Batjou věděl, že je Žid, syn Arama a Jocheved a že jeho národ je ztročen faraónem; ale na radu adoptivní matky Moše svou skutečnou identitu nerozhlášoval. Přemýšlel, jak ulehčit utrpení svého národa bez odhalení své totožnosti. S tím záměrem se stal neoddanějším z faraónových vnučat a získal si jeho důvěru, takže jak dospíval v muže, bylo mu svěřováno stále více odpovědnosti, až se stal nejvyšším úředníkem, který řídil práci otroků. V této funkci přiměl faraona k souhlasu s odpočinkem Izraelitů o šabatu svým zdůvodněním, že odpočínutí otroci budou pracovat výkonněji.

Na práci otroků dohlíželi jednak egyptští dozorcí, jednak židovští předáci; každý dozorce měl pod sebou deset šotrim- předáků. Židovští předáci často brali na sebe bití a týrání místo otroků; za tuto jejich odvahu a sebeobět – říká midraš- později bylo právě z nich vybráno 70 starších.

Faraon dal svým dozorcům téměř volnou ruku v zacházení s otroky, ale chtěje zachovat „genetickou čistotu“ Egyptanů, pod trestem smrti zakázal sexuální styk s Izraelity. To bylo zdrojem častých stížností egyptských dozorců a Moše tak jednou vyslechl rozhovor, kdy jeden z nich vyprávěl, že se pokusil začít si něco s židovskou ženou, ale ta mu pohrozila, že to udá faraonovi a on bude usmrčen. Druhý mu na to řekl, že zná židovskou ženu, která flirtuje s každým. Moše z toho pochopil, že Izraelité mají výjimečný vztah k B-hu a že k uchování tohoto vztahu je důležitá

čistota židovských žen- o tom říká Tóra (Ex 2:11) „Moše dospěl a vyšel ke svým bratřím“.

Všiml si dozorce. Vždy, když Izraelité odešli na práci, dozorce sváděl Šlomit. Oplodnil ji. Její manžel se jednou vrátil právě, když dozorce odcházel a ten utíkal rychle pryč v obavě, že byl poznán. Šlomit svému muži všechno doznala, ale tvrdila, že potmě před svítáním si spletla dozorce se svým mužem.

Dozorce se bál o sebe, degradoval manžela z předáka na otoka a tloukl ho s úmyslem zabít. Vtom se objevil Moše, přesvědčil se, že nablízku nejsou svědkové, zabil dozorce a tělo zahrabal do písku. Zachráněný manžel se jmenoval Datan, jeho bratr byl Aviram, z kmene Reuven.

Moše se domníval, že Datan mu bude vděčný za záchranu, ale ten to viděl jinak: jako předák se snažil chránit své bližní a byl rozhodnut obětovat i vlastní život. Po činu Mošemu vyčítal, že až bude tělo nalezeno, dozorcí nastolí ještě horší teror, raději ho měl Moše nechat zabít, teď Moše všechny přivedl do nebezpečí. Aviram souhlasil s bratrem. Rozhodli se, co udělají s Mošem. Na druhý den se naoko pustili do rvačky, Moše spadl do pastí, chtěl je od sebe otrhnout, ale Datan řekl: „Kdo tě udělal naším soudcem? Tvoje nerozvážnost nás všechny ohrožuje“ a oba udali Mošeho faraonovi. Moše musel uprchnout z Egypta a zůstal ve vyhnanství 60 let.

Datan přijal vysvětlení své ženy, vychovával jejího syna jako svého; ale protože byla fakticky cizoložnice, už se s ní intimně nestýkal, časem si vzal druhou ženu, s níž měl děti. S rostoucím útlakem Izraelitů v Egyptě však vzrůstal i jeho hněv na Mošeho. Když se Moše vrátil do Egypta, aby vysvobodil bnejsrael z otroctví, získal podporu všech předáků, s výjimkou Datana s Aviramem, kteří tvrdili, že Moše způsobí víc zla než dobra. Následující rok, naplněný ranami a zázraky, dokázal Izraelitům i Egyptanům, že Moše je skutečný zachránce, který vyvedl svůj lid.

Přesto Datan s Aviramem nezměnili názor a ve druhém roce na poušti se přidali ke vzpouře Koracha a jeho druhů proti Mošemu s Aharonem. Odmítli Mošeho snahu o smír. A pak země pohltila Koracha, jeho družinu, Datana i Avirama. Naživu zůstal jen adoptovaný Datanův syn- syn Šlomit a egyptského dozorce. Po události si chtěl postavit svůj stan na místě Datanova, u kmene Reuven, ale starší kmene mu řekli, že z kmene nepochází a nemůže tedy žít s nimi. Odešel k matce a chtěl žít s jejím kmenem, ale matka mu vysvětlila, že příslušnost ke kmeni se řídí podle otce. Muž šel pro rozhodnutí k Mošemu a ten rozhodl, že muž má žít vně židovského tábora, se „smíšeným množstvím“= Egyptany, kteří se v době Exodu přidali k Izraelitům. Teprve tady, mezi Egyptany, z nichž někteří znali jeho otce, se muž dověděl, že to byl Moše, kdo tehdy dávno jeho otce zabil- a pak došlo k tomu, co popisuje závěr naší paraši.

Chasidismus

Náboženské hnutí, jež vyrůstalo ze společenské situace v židovství v 2. pol. 18. st. a vytvořilo model života v komunitě s duchovním vedením cadika. Hlavními znaky chasidismu jsou úzká soudržnost komunity, přítomnost charismatického duchovního vůdce, společně sdílené nadšení, zanícení.

Začátky, vývoj:

Hnutí bylo podmíněno a utvářeno tlaky uvnitř židovského společenství v obtížných podmínkách rozpadu polsko-litevské unie a trojího dělení země, ještě znásobených problémy, jež vznikly v důsledku Chmelnického masakrů. Byla otřesena struktura judaismu, a navíc byla podryta a zpochybněna autorita i systém židovských vůdců v důsledku falešných mesiášských hnutí Šabtaje Cvi a Jakoba Franka- jeho stín spočíval na chasidství od počátku. Ideologické zázemí poskytla novému hnutí kabala ve spojení s lidovými tradicemi společného extatického nadšení a zanícení; tak se vytvořily potřebné stavební prvky nového náboženského i sociálního chování. Dřívější mesiášská hnutí i autoritářství, obvyklé u tehdejších vedoucích představitelů obcí, spolu s individualisticky vedenou opozicí proti tomuto autoritářství vedly u židovských mas k návyku na charismatické a současně autoritativní vedení.

Mystické kroužky v Polsku-Litvě 18. st. s jejich odlišným, většinou asketickým způsobem života a někdy i s vlastní synagogou daly vzniknout chasidským skupinám (chavurot). Byly známy svým specifickým chováním při modlitbě i obzvlášť svědomitým zachováváním micvot v každodenním životě. Jejich modlitby byly z větší části upraveny podle sfaradské verze Jicchaka Lurii. Oficiální instituce židovských obcí se na tyto skupinky nedívaly příznivě, z obav před nebezpečím separatismu i kvůli jejich odchylkám od přijatých náboženských zvyklostí. Některé z těchto skupin se oddělily a trávily dny postěním a sebeumrtvováním, jiné byly extatické – „sloužit B-hu s radostí“. Skupiny byly malé a uzavřené, na veřejnost měly velmi malý vliv.

Izrael b. Eliezer Baal Šem Tov (Bešt) byl zprvu jedním z mnoha takových skupinových vůdců, vyznačujících se extatickým a anti-asketickým projevem. Lidé přicházeli do Tolstého a později do Mezibože ke „dvoru“ lidového léčitele, jenž pracoval s magickými formulkami, amulety a zaříkáváním, aby byli uzdraveni, připojili se k němu v zanícené modlitbě a dostalo se jim vedení. Izrael také podnikal cesty a jeho vliv se tak šířil až do Litvy. Po svém „zjevení“ kolem 1730, jímž začalo jeho veřejné působení, se postupně stal vůdcem chasidských kroužků a -vábeno jeho osobností a viděními- bylo k chasidským

skupinám přitahováno stále více lidí, nejprve v oblasti Podolje, pak v odlehlých okrscích na jihovýchodě Polska-Litvy. Nelze určit jejich počet přesně, podle jména je jich známo více než 30.

Sám Izrael i celá jeho skupina byli hluboce přesvědčeni o jeho nadpřirozené moci a věřili jeho viděním. Někteří v jeho okruhu mu do jisté míry oponovali (Abraham Geršon z Kutowa, Nachman z Horodenky, Nachman z Kosova); jiní se pod jeho vlivem odvrátili od asketického talmudického studia a stali se teoretiky a vůdci chasidismu- Dov Baer z Meziriče a Jakob Joseph z Polnoj. Když r. 1760 Izrael zemřel, zanechal po sobě kruh obdivujících a hluboce přesvědčených žáků, obklopený vnějším okruhem dřívějších vůdců jiných chasidských skupin, kteří se přiklonili k němu. Zanechal i velký počet oddaných obdivovatelů v městech a vesnicích na jihovýchodě Polska- Litvy.

Po krátkém období nejistoty (cca 1760-66) převzal vedení druhé generace chasidského hnutí Dov Baer z Meziriče (známý jako Magid z Meziriče), i když mnoho nejvýznačnějších Izraelových žáků (např. Pinchas Šapiro z Korce a Jakob Joseph z Polnoj) bylo proti němu; mnoho z těchto odpůrců se pak vzdalo aktivní role v hnutí. Avšak chasidismus se dále šířil geograficky a mohutněl i početně.

Teoreticky byl chasidismus poprvé formulován Jakobem Josephem z Polnoj v jeho Toledot Jaakov Josef (1780), jež zachycuje mnoho výroků, výkladů a zvyklostí Baal Šem Tova. V tom pokračuje Jakob Joseph i ve svých dalších pracech. Od „dvora“ Dov Baera vyšlo mnoho širitelů, kteří přitáhli k chasidismu talmudické učence a posílali je k mistru do Meziriče. Dov Baer se kvůli své nemoci nemohl často stýkat se svými žáky a na rozdíl od Baal Šem Tova to nebyl člověk lidový; oblíbený byl u mladých učenců, v nichž intelektuální založení nepřekrylo jejich schopnost zanícení. Z nového centra ve Volyňské oblasti se chasidismus šířil do Běloruska a Litvy, na západ do Haliče a centrální části Polska (Šneur Zalman z Ljady, Levi Jicchak z Berdičeva, Aron z Karlinu a Samuel Šmelke Horowitz). V téže době pronikl chasidismus i do centra opozice- do Vilna a mnoho místních chasidských vůdců získalo vliv jako rabíni a představitelé obcí.

Chasidské skupiny, jež odešly do Erec jisrael, vytvořily tam centrum chasidství s dalekosáhlým vlivem, zejména v Tiberiadě. Samotný Izrael Baal Šem Tov zamýšlel odejít do Erec jisrael, ale z neznámých důvodů se vrátil z půli cesty. Jeho švagr Abraham Geršon z Kutowa odešel 1747, usadil se v Chebronu a o šest let později se přestěhoval do Jeruzaléma, kde se dostal do styku s mystickou skupinou Beth El, kterou založil jemenský kabalista Sar Šalom Šarabi. I další chasidé odešli do Erec jisrael, někteří se usadili

v Tiberiadě; na místní Židy neměli noví příchozí valný vliv.

V r. 1777 emigrovala do Erec jisrael skupina chasidů z Rižinu pod vedením Menachema Mendla z Vitebska. Ke skupině se přidalo mnoho těch, kteří nebyli členy chasidské komunity, takže počet vzrostl asi na 300 osob. Usadili se v Safedu, ale brzy nato Menachem Mendel a někteří jeho následovníci odešli do Tiberiady. Z ostatních někteří zůstali v Safedu, další odešli jinam a tak se chasidismus rozšířil po židovské Galileji. Ještě v témže roce začala v Galileji persekuce chasidů, neboť litevští mitnagdim tam poslali soubor „důkazů“ proti nim. Safedští sfaradim se ve sporu přidali na stranu mitnagdim. R. 1784 si Menachem Mendel vystavěl dům a v něm byla synagoga. Chasidim vyslali posly, aby v Rižinu, Litvě a dalších místech vybírali peníze a dali základ pro stálou podporu chasidů v Galileji.

Základní model chasidského vůdce vznikl ve třetí generaci hnutí, cca v l. 1773-1815. Geografické rozšíření a mohutnění chasidismu, rozmanitost charismatických osobností, jež stály v čele místních center a rozvíjely svůj vlastní styl učení a výkladu chasidského způsobu života, dále rozpad dřívějších kontaktů a kulturních vazeb, způsobený trojím dělením Polska (1772, 1793, 1795) a také tlaky vyvíjené na chasidské skupiny jejich odpůrci- to vše přispívalo k decentralizaci vedení v chasidství a následně k stále rostoucímu rozrůznění chasidského myšlení i způsobu života. Počínaje touto generací existovalo vždy více vůdců, z nichž každý měl své věrné a oddané stoupence. Většinou vůdcovství i věrnost přecházely z generace na generaci a tím vznikaly jak dynastie chasidských cadikim, tak tábory jejich přívrženců. Občas se vynořil zcela nový vůdce, např. Jakob Izák haChoze- Jasnovidec z Lublinu, jenž začal vést komunitu za života svého mistra, Elimelecha z Liženska a bez jeho požehnání. Potomci prvních chasidských vůdců nemuseli nutně mít zaručenu přednost (viz Abraham b.Dov z Meziriče), ani nebyli uchráněni tvrdých výpadů proti svému vedení- viz Nachman z Braclavi, vnuk Baal Šem Tova.

Nový typ chasidského vůdce vytvořený v této třetí generaci zajistil chasidismu vítězství nad jeho odpůrci a způsobil rozšíření chasidství po celé východní Evropě. Se začleněním Haliče do rakouské říše dostal se chasidismus i k maďarským Židům (viz rodina Teitelbaum z Mukačeva). V tomto období chasidé budovali systematické školy, např. intelektuálně zaměřené chabad chasidim. Některé chasidské osobnosti byly Židy uctívány jako vzory zbožnosti a lásky k lidem, např. Levi Jicchak z Berdičeva. V této generaci rovněž vykristalizoval typ duchovního vůdcovství- cadika. Je jasné, že vzhledem k tolika rozdílným vůdcům i postojům se – počínaje touto generací- zřetelně a otevřeně projevovalo napětí mezi různými dynastiemi a dvory, jež mnohdy vyústilo do tvrdých konfliktů.

Po r. 1830 ustal největší nárůst chasidismu; z pronásledované sekty se stalo rozsáhlé hnutí, jehož způsob života a systém vůdců přijala většina Židů na

Ukrajně, v Haliči, centrální části Polska, s početnými skupinami přívrženců v Bělorusku-Litvě a Uhrách. Od r. 1880 se s mohutnými vystěhovaleckými vlnami chasidství rozšířilo do západní Evropy a USA; charakter hnutí se postupně (čím dál rychleji) rozřeďoval a jeho účín byl spíše vnější a formální. Koncem třetí generace zeslábly útoky proti chasidismu, a ten byl uznáván za součást ortodoxního judaismu. Chasidství nabylo na významu- byl to první náboženský směr v židovství od dob 2. Chrámu, který vytvořil specifický způsob života i ritus, a přesto byl uznáván (byť někdy zdráhavě) jako legitimní židovský fenomén.

Opozice chasidství:

Tohoto uznání však nebylo dosaženo bez krutého boje, třebaže v posledních třiceti letech 18. st. měl boj znaky organizovaného hnutí pouze v Litvě a v Řižinu. Až na toto období omezovala se opozice proti chasidismu na místní konflikty. Protichasidský tábor byl ovlivněn myšlenkami, obavami i osobností Gaona z Vilna- Elijaha b. Solomona Zalmana. Gaonovi se extáze, vidění a zázraky popsané chasidskými vůdci i jejich zánícení a nadšení jeví jako klam, nebezpečné lži a modlářství. Chasidský důraz na modlitbu jeví se mu jako převrácení židovské stupnice hodnot, v níž hlavní cestou k B-hu bylo studium Tóry a intelektuální snažení. Chasidismus byl také očerňován pomluvami, neboť se u něj předpokládal skrytý vliv šabatianství a zejména (téměř soudobě) sekty Jakoba Franka. Různé chasidské změny, pokud jde o nůž pro šchitu a ještě více jejich odklon od aškenázského modlitebního ritu k sfaradskému byly chápány jako rebelské odmítání tradiční autority.

Ve spisech soudobých rabinů se projevuje podezření a výsměch (Moše b. Jacob ze Satanova ve svém Mišmeret hakodeš, Solomon b. Moše Chelm v Mirkevet haMišne, Chajim hakohen Rapoport). V r. 1772 byla proslovena první a druhá cherem- klatba (exkomunikace) proti chasidismu, byly páleny chasidské knihy a objevil se první protichasidský pamflet. Chasidé odpověděli vlastní klatbou a spálením pamfletu. V téže době se Menachem Mendel z Vitebska a Sneur Zalman z Ljady bez úspěchu pokoušeli setkat s Gaonem z Vilna. V r. 1781 byla proti chasidům vyřčena další cherem: „Musí opustit naše obce se svými ženami a dětmi.... nebude jim poskytnut nocleh; jejich šchita je zakázána; je zakázáno s nimi obchodovat a uzavírat sňatky s nimi či pomáhat při jejich pohřbu.“

Vzájemný boj se vyostřil v 80. a zejména v 90. l. 18 st., nezdědka se chasidé a jejich odpůrci navzájem udávali světským úřadům, což vedlo k věznění různých chasidských vůdců a vzájemnému očerňování. S krystalizací hnutí mitnagdim v Litvě a vznikem haskaly (jakožto

společného nepřítele celého ortodoxního židovstva) opadla tvrdost a zuřivost vzájemného boje, i když zůstaly zásadní rozdíly pokud jde o židovskou stupnici hodnot, vůdcovství cadikim, přijatelnost určitých extatických rysů chasidského způsobu života. Zcela tyto rozpory- někdy skryté, jindy otevřené- nikdy nepřestaly. Zákon pro Židy vydaný v Rusku r. 1804 povoloval každé židovské sektě postavit si pro sebe zvláštní synagogu a zvolit si své vlastní rabíny. Tím byl chasidismus v Rusku legalizován a v konfliktu chasidim a mitnagdim tak nakonec zvítězili chasidé.

Napoleonské války a zejména jeho ruské tažení (1812) vyvolalo v židovském společenství silnou reakci; Židé v Polsku a Rusku byli na opačných stranách fronty. Války daly vzniknout mnoha chasidským tradicím, jejichž věrohodnost je sporná; podle nich se cadikim „účastnili“ bitev, dávající svou magickou moc jedné či druhé straně. Ověřené jsou dva fakty: Levi Jicchak z Berdičeva byl v čele seznamu přispěvatelů na válečné výdaje Ruska proti Napoleonovi a Sneur Zalman z Ljady přikázal svým chasidům špehovat ve prospěch Ruska, s vysvětlením, že „zvítězí-li Napoleon, vzroste bohatství mezi Židy i jejich vážnost, ale jejich srdce se daleko vzdálí od nebeského Otce“.

Chasidství v moderní době:

Koncem 19. st. až do 2. sv.v. různé chasidské dynastie a tábory vstupovaly do politického života stran a států. Chasidim byli hlavní oporou Agudat jisrael.

Tato změna začala novou etapu vývoje chasidského hnutí. Vedle duchovních vůdců rostla skupina světských aktivistů. Rozmach chasidství a jeho průnik na odpovědné pozice v obcích zvýšil vliv aktivistů, kteří uznávali autoritu cadika a podřídili se jeho vedení. Někdy však byl cadik jen loutkou v jejich dovedných rukou. Chasidismus tak ztrácel stále více svůj duchovní charakter; nakonec byl odříznut od svého kabalistického zdroje a proměnil se v organizaci.

Ovšem tento proces se neobešel bez ostrého boje, i v pozdějších generacích existovali cadikim, kteří se pokoušeli znovu vztyčit základy chasidismu Baal Šem Tova. Celkově však s pokračující institucionalizací nabýval obsah chasidismu citelných proměn. Spontánnost ustoupila rutině.

Ve druhé pol. 19. st. se zastavila expanze chasidismu, s větší tendencí k sekularizaci židovského života se chasidismus uzavřel do sebe a přešel do obrany. Myšlenky osvícenství, národní a socialistické ideály i sionistické hnutí oťrásly tradičním židovským způsobem života. Chasidismus byl silně proti jakýmkoli změnám života i duchovních hodnot a odcizil se novým silám, vzrůstajícím se mezi Židy. Hnutí Hibat Cijon nebylo vítané u dvorů cadikim. Židovské dělnické hnutí bylo koncem 19. a zač. 20. st. mimo chasidský tábor. Početně se chasidismus nezmenšoval, ale jeho přitažlivost klesala. Pouze v jedné oblasti předložil chasidismus něco nového: silný důraz na studium Tóry. První chasidskou ješuvu

založil pravděpodobně Abraham Bornstein ze Sochačeva r. 1860. Koncem století zakládali lubavičtí cadikim ješivot „Tomichej temimim“. Studium Tóry zřejmě chasidští vůdcové chtěli obrnit mládež proti „zhoubným vlivům“ zvenčí. Opakovali tak vlastně snahu litevských mitnagdim ubránit se proti chasidismu.

Za 1.sv.v. a v prvních letech po ní doznalo změn rozmístění chasidismu. Mnoho cadikim, kteří žili v oblasti bojů, bylo vyhnáno ze svých měst či nuceno odejít kvůli ekonomickým potížím a ohrožení bezpečnosti. Převážná většina jich utekla do velkých měst a někteří tam zůstali i po válce. Zhroucení rakousko-uherského mocnářství a vytvoření nových států někdy odřízlo masy chasidim od jejich vůdců; octli se politicky v Rumunsku nebo Československu. Avšak nejzásadnější a netragičtější pro život chasidů bylo odříznutí ruské větve v důsledku bolševického režimu.

Změny, k nimž došlo ve východoevropském židovském společenství v době mezi válkami (1918-39) i problémy, jimž Židé čelili, poznamenaly chasidismus v těchto zemích, který byl stále více konzervativní. Chasidé byli hlavní částí židovské populace- někde jedinou- jež si uchovávala tradiční oděv, jazyk, vzdělání a výchovu. Většina chasidů měla silný odpor k sionistickému hnutí, zvláště k náboženskému sionismu. Nepodporovali ani stěhování do Erec jisrael, jež v té době vzrůstalo, nevystupovali však ani proti němu. Mnoho chasidim se však připojilo k emigračním vlnám do Palestiny. Někteří z nich založili Ben-Barak, Kefar chasidim atd., další se usadili ve městech a zaměřovali se na specifické chasidské minjanim. Zůstávali loajální k cadikim za hranicemi, pojmenovávali se po nich a udržovali spojitost s nimi.

V období holocaustu byla chasidská centra východní Evropy zničena, masy chasidim zahubeny a s nimi zahynula většina chasidských vůdců. Cadikim, kteří přežili, odstěhovali se do Izraele nebo Ameriky a ustavili tam nová chasidská centra. I když mnoho chasidim bylo aktivních a nadšeně podporovali zřízení Státu Izrael, pro některé z nich to byla přílišná novota a někteří setrvali v tuhém aktivním nepřátelství ke všemu modernímu v židovském životě a kultuře, a zejména ke Státu Izrael.

Ve 20. st. napomohla filosofie Martina Bubera, A.J. Heschela i díla autorů jako Jicchak Leib Perc ke zformování neochasidismu, který ovlivnil moderní židovskou kulturu i mládež.

Do USA emigrovali chasidé s velkou imigrační vlnou v l. 1880-1925 a tvořili část velkého množství zbožných židovských přistěhovalců. V předání svého způsobu života další generaci

byli zjevně méně úspěšní než nechasidští židovští imigranti, neboť- vzdálení od svých cadiků, kteří zůstali v Evropě- cítili osudovou neschopnost zachovávat ten judaismus, který znali. Po 1.sv.v. přišlo několik cadikim do USA, včetně tverských dynastií. Získali stoupence, ale scházely prostředky i sektářská horlivost ustavit chasidské hnutí. Tato vyčerpanost skončila r. 1940 příjezdem lubavičského rebeho Josepha Jicchaka Schneersohna, od té doby se datuje celková obroda ortodoxního judaismu v USA. Pod kontrolou rb. Schneersohna a jeho nástupce rb. Menachema Mendela Schneersohna byla založena síť ješivot a náboženských institucí, a lubavičtí chasidé také podnikli bezprecedentní energické úsilí vrátit Židy k ortodoxii. Lubavičským chasidům se dostalo široké pozornosti a získali jistý vliv na židovské společenství v USA.

Po 2. sv.v. přišli do USA přeživší polští a zvláště maďarští chasidé, včetně cadikim ze Satmaru (rb. Joel Teitelbaum), Klausenburg-Sandz a Telm (rb. Levi Jicchak Greenwald). Maďarští chasidé zůstali oddělení. Většina jich se soustředila v blízkém sousedství NYC, stranili se masových médií a odmítali sekulární vzdělání, až na neochotné přijetí minima státních norem. Nejvíce kontroverzní bylo neochabující nepřátelství ke Státu Izrael, zejména u satmarských chasidim, kteří publikovali traktáty a pořádali veřejné demonstrace proti němu.

Chasidský způsob života:

Osobnost a činnost Baal Šem Tova, jakož i zvyklosti a učení předávané jeho jménem a rozvíjené jeho následovníky a žáky, vytvořily model chasidského mistra- cadika, jehož charismatická osobnost byla svrchovanou autoritou pro obec stoupenců. Tenze, zřejmě již v době, kdy vůdcovství chasidů přijal Dov Baer a štěpící vedení po jeho smrti, byly příčinou rozrůznění a někdy i odklonu od tohoto modelu, ve své podstatě však zůstal nezměněn.

Chasidský vůdce-cadik je charakterizován mimořádným magnetismem, který se projevuje rozličnými aktivitami a symboly. V cadika se věří, je oddaně obdivován a poslušně následován. Od konce třetí generace chasidů se často objevují dynastie mistrů- cadikim, které v hlavních obrysech pevně uchovávají svou specifickou interpretaci chasidského způsobu života, např. intelektuální a teoretický model lubavičské dynastie v čele chabadské větve, nebo nadšené zánění dynastie z Kocku.

Cadik kladoucí důraz na různé prvky chasidské víry a způsobu života poskytuje jednotlivcům i chasidské komunitě duchovní osvětlení, jež vyznačuje z jeho mystického spojení s B-hem. Tohoto spojení a naplnění své duše dosahuje kvůli své komunitě, aby ji láskyplně vedl k Tvůrci. Cadik je mystik, jenž užívá svou moc v sociální skupině a kvůli ní. Zázračný léčitel a divotvůrce je pro své stoupence kombinací zpovědníka, morálního vychovatele a praktického rádce. Také učitelem teorie a exegetickým kazatelem, jenž po způsobu, který je vlastní cadikim, vykládá

svou chasidskou tóru= učení u svého stolu při šabatovém seuda šlišit, obklopen svými přívrženci. Chasid putuje, aby se připojil k dvoru cadika a zažil obrozující sjednocení s bratrstvem, shromážděným u dvora a stmelěným kolem cadika a skrze něj. Chasid putuje k dvoru svého cadika aspoň o Vysokých svátcích (tento zvyk později ochabl), aby od něj dostal požehnání. Předloží mu psaný výčet svých problémů (kvitl), provázený obvykle peněžním příspěvkem (pidjon, zkratka pidjon nefesh- vykoupení duše). Peníze jsou určeny na udržování cadika a jeho dvora- neboť není podporován žádnou jednotlivou obcí- a rovněž na potřeby chudých v chasidské skupině. Prostředníkem mezi cadikem a chasidy byl gabaj – administrativní správce dvora- nebo mešameš (cadikův komorník), který od první chasidské generace byl zprostředkovatelem mezi cadikem a chasidy, pokud jde o kvitl a pidjon. V chasidství je cadik něco jako žebřík mezi nebem a zemí: jeho mystická kontemplace ho spojuje s B-hem a jeho zájem o lidi a láskyplné vedení poutá ho k zemi. Odtud jeho absolutní autorita i přesvědčení většiny chasidských dynastií, že cadik musí žít ve viditelném přepychu.

Od samého začátku chasidismus rozvíjel svůj vlastní modlitební řád. Chasidská verze modliteb, i když je nazývána sfaradskou, není identická s verzí sfaradskou ani aškenázskou, ale kombinuje 1/ ritus polských aškenázů, 2/ změny Isaca Lurii, 3/ sfaradský ritus palestinský, z něhož vycházel Luria při svých změnách. Výsledkem je směs, jež způsobila mnohé zmatky. Sama chasidská verze není jednotná, bylo mnoho rozdílů mezi různými chasidskými modlitebními knihami. První chasidská kniha modliteb pocházela od Sneura Zalmana z Ljady (Šklov 1803). Hlavní rozdíly v chasidských modlitbách: recitace veršů ze začátku 1Pa 16:8 („hodu“) před pesukej de zimra; v keduši se recituje Nakdišcha při šacharitu i minše, Keter v musafu. Chasidská modlitba je hlasitá, zanícená, se zpěvem, pohybem těla, třesením a tleskáním.

V první chasidské generaci, kdy byli ve většině obcí dosud menšinou a vystaveni tvrdým útokům, zřizovali chasidé malé modlitebny, zvané štiblech.

Oddělenost chasidských komunit byla ještě prohloubena tím, že trvali na zvláštním typu velmi nabroušeného nože pro šchitu. Důvod tohoto zvyku nebyl dostatečně vysvětlen.

Od pol. 19. st. chasidismus převážil ve většině obcí na Ukrajině, v oblasti Volyně, centrálního Polska, Haliče a v mnoha komunitách Uher a Běloruska. Model chasidského vedení postavený na cadikovi pozměnil do značné míry i představenstvo místních židovských obcí, jejichž představitelé a rabíni byli podřízeni autoritě cadika, neboť jeho stoupenci byli nejlivnější skupinou v dané obci. Obraz a památka minulých i současných cadikim je formován a živen chasidskými příběhy, pojímanými jako výraz úcty k cadikovi- spojovacímu článku mezi chasidy a B-hem. Tyto příběhy, začleňující výroky chasidských mistrů, např. Baal Šem Tova, Levi Jicchaka z Berdičeva, Nachmana z Braclavi či Menachema Mendla z Kocku, jsou do značné míry odrazem lidové filosofie.

Chasidismus od začátku zdůrazňoval radost- simcha jako hlavní faktor dobrého židovského života a základní prvek zbožnosti; odtud význam chasidského tance a zpěvu jakožto výrazů zbožnosti a soudržnosti, ať ve štiblechu nebo u cadikova dvora či stolu. Chasidský vliv se šířil, ale také byl tříděn zvykem dávat status cadika potomkům dynastie, kteří žádní cadikim nebyli (tzv. „vnuci“) a podporovat je. K uzavřenosti chasidských skupin přispívaly i další specifické zvyky, např. běžet k cadikovu stolu pro zbytky jídla (širajim), jehož se cadik dotkl. Cadikova zanícená modlitba- zejména odříkávání Písně písní nebo Lechu neranena na začátku šabatu- byla důležitým faktorem soudržnosti společenství a jako taková se často vyskytuje v chasidských vyprávěních.

Taneční prvky, zpěv a vyprávění se později významně uplatnily v moderních židovských hnutích mladých a napomohly vzniku neochasidismu. Hnutí Chabad-Lubavič vedlo od konce 1.s.v. podzemní boj za uchování židovského náboženského života a kultury v komunistických režimech. Některé chasidské dynastie se podílely na budování zemědělských osad v Izraeli (Kefar chasidim, Kefar chabad).

Pokračování v příštím čísle.

Šabat tento týden začíná v pátek v 20'05, a končí v sobotu v 21'23.

Délka dne je 15 hod 1 min; délka skutečné hodiny činí 73 minut, východ jitřenky 4'01; doporučený čas ranní modlitby (talit a tfilin) v 3'57 hod; východ slunce v 5'16; polovina dne 12'47; čas odpolední modlitby (mincha gedola) ve 13'17, (mincha ktana 17'08, plag mincha 18'42) západ slunce (škia) 20'016; východ hvězd v 20'53

podle Holešova (jihovýchodní Morava); Čechy + 10 minut; podle kalendáře Kaluach

Šavua tov (שבוע טוב) - dobrý týden – vydává Olam - Společnost Judaica Holešov, Osvobození 1133, www.olam.cz Kontaktní osoba Jiří Richter, e-mail olam@olam.cz tel. 573 396 046